

megnevezésére összetett foglalkozásnevek is születtek; l. pl. a *Maler* 'festő' címszó alatt megtalálható több tucatnyi összetett foglalkozásnévben, *Atzmaler*-től a *Zimmermaler*-ig, de még inkább a *Meister* 'mester', *Schmied* 'kovács' stb. címszók alatt (az utóbbiaknál a foglalkozásról, ill. a foglalkozásnév jelentéséről szóló rész is hosszabb kifejtéssel). Persze az összetett foglalkozásneveknek már messze nem mindegyike adatolt családnévként is. (A szócikkeken belül azon összetett foglalkozásnevek szerepelnek, melyeknek utótagja a címszóként szereplő foglalkozásnév; azok viszont, melyeknek ez előtagja, csak az adott címszót követő betűrendi helyükön kaptak helyet a szótárban.)

A szócikkekben megadott szinonimák sora tovább árnyalja a foglalkozásnevek egykori jelentésére és rendszerére vonatkozó ismereteinket; l. pl. a *Meier* (*Hofmeier*) és a *Hofmeister* részleges szinonímiáját, de egyúttal eltéréseiket is a vonatkozó szócikkekben.

A régi foglalkozások megnevezései, ezek családnévi következményei, s mindezek történeti tanulságai folyamatosan foglalkoztatják a különböző tudományterületek, illetve a múlt kutatóit. Érdeklődésükre tarthat számot ez a kötet, mely egyúttal egy sajátos, a névkutatók számára is tanulságos szótári típus képviselőjeként is érdemes lehet a figyelmünkre.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BÁBA BARBARA, Földrajzi köznevek térben és időben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

187 lap

1. BÁBA BARBARA annak a debreceni névkutató műhelyben kialakult fiatal nyelvész-nemzedéknek a tagja, amelynek képviselői az elmúlt években rendkívül tudatosan, szisztematikus építkezéssel tárják föl a magyar helynevek máig fennmaradt kérdéseit, rendszerszerű összefüggéseit, egyedi és általános-elméleti jellemzőit. A szerző eddigi munkásságának, tanulmányainak és disszertációjának mintegy summázatát találjuk az itt ismertetett kötetben: a helynevek létrejöttében kiemelt szerepet játszó földrajzi köznevek komplex elemzését. Munkájának fontos előzménye a 2014-ben megjelent Magyar földrajzi köznevek tára (NEMES MAGDOLNA szerzőtársaként; Debrecen, 2014), amely minden bizonnyal kellő rálátást biztosított számára e szócsoporthoz, és biztos alapul szolgált a földrajzi köznevek sajátosságainak leírásához. Meg kell még említenünk, hogy a szerző nem csupán íróasztala fölé görnyedve mélyült el a helynevek világában, hanem az élőnyelvi gyűjtésekből, névtárak szerkesztéséből is kivette a részét (Hajdúdorog helynévtárának összeállításával, illetve a Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynévgyűjteményének szerkesztésével; vö. Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és Hajdúhadházi járás helynevei; Debrecen, 2015), így az élő névhasználat egyedi mozzanatai is formálhatták gondolatait a földrajzi köznevek térbeli és időbeli leírásában.

2. A Földrajzi nevek térben és időben című kötet öt nagyobb fejezetre tagolódik. Az első fejezet a leginkább elméleti jellegű: a vizsgált szócsoport definiálási lehetőségeit járja körül. Alapos és kellő arányú áttekintést kap az olvasó a földrajzi köznevek kutatásának korábbi irodalmáról, a kutatástörténet csomópontjairól: a helynévgyűjtések, helynévközlések kapcsán megjelent elméleti munkákról, a vízrajzi és domborzati földrajzi köznevek kiemelt jelentőségéről, a földrajzi köznevek csoportosítási lehetőségeiről, a névföldrajzi szempont érvényesítéséről, az idevonható nemzetközi szakirodalomról és a földrajzi köznévk meghatározásának különféle szempontú kísérleteiről. A szerző a prototípus-életet hívja segítségül a földrajziköznév-állomány szélsőséges eseteinek megítéléséhez, helynevekbeli szerepüket pedig a névformáns-fogalom mentén mutatja be. Alaposan körüljárja a lexikális helynévformánsok névbeli funkcióit, hiszen ezt a szerepet elsősorban földrajzi köznevek töltik be. Tanulságos példával szolgál az ún. másodlagos helynévformánsok fogalmának értelmezéséhez: az elsődlegesen fanévi, majd topoformánsi funkciójukban 'erdő' jelentésű faneveket (*cser, haraszt, bükk* stb.) részletes vizsgálatnak veti alá. Ezután a földrajzi köznevek nem névformánsi funkcióban álló példáit ismerhetjük meg: a kétrészes nevek előtagjaként és a metonimikus névadással keletkezett egyrészes helynevekben szereplő földrajzi közneveket, illetve a településnevek alkotóelemeiként, de nem névformánsi funkciót hordozó földrajzi közneveket.

A kötet második nagyobb egysége a földrajzi köznevek gyakorisági viszonyait járja körül: külön foglalkozik egyes jelentésmezők (vízrajzi köznevek, domborzati köznevek stb.), illetve egyes földrajzi köznevek (pl. *bérc, halom, ség*) előfordulási arányaival. Önálló részfejezetet szentel a szerző a településnevek létrehozásában fontos szerepet játszó földrajzi köznevek (*falu, telek*) sajátos gyakorisági viszonyainak. Már ebben is utal rá BÁBA BARBARA, hogy az előfordulások számának kronológiai értékelése valójában nem függetleníthető a területiség szempontjától, ezért is szenteli ennek a részterületnek a könyv harmadik fejezetét.

Ebben elsőként felidézi és a téma szempontjából aktualizálja a dialektológia egyik fontos elméleti fogalmát és terminusát, a lexikális tagoltság kérdéskörét. Vizsgálatához ebben a részben nem ómagyar kori helynévanyagot, hanem a romániai magyar nyelvjárások atlaszának térképlapjain szereplő földrajzi köznévi variánsokat használ alapanyagként. Ezek alapján fontos megállapításokat tesz a szókészlet tagoltsága és etimológiai rétegzettségé közötti összefüggésekről: „a nyelvjárási szókészlet tagoltságának létrejöttére, az ebben szerepet játszó tényezőkre inverz módon ugyancsak következtethetünk: a regionális jelleg kialakításában bizonyos jövevényelemek (kései szláv és román jövevényszavak), illetve a belső szóalkotás eredményei vesznek részt döntően” (79). A földrajzi köznevek fogalmi tagoltságát vizsgáló részfejezetben az általános dialektológiai tanulságokkal összecsengő véleményt fogalmaz meg a szerző: az alapvető fogalmak inkább lexikálisan tagolatlanok, a speciálisabb jelentésűek egyre tagoltabbak. Ez utóbbi vizsgálatát dunántúli helynévadatok, a 'fiatal erdő' jelentésű földrajzi köznevek (*rezula, remíz, vágás, eresztvény, zselic*) elemzésén keresztül végzi. A következő, a földrajzi köznevek szemantikai viszonyaival foglalkozó alfejezet elsőként a korai magyar földrajzi köznevek jelentésmeghatározási problémáit írja le. Kifejti, hogy a mai nyelvjárási jelentésmegadások, illetve történeti adatok esetén a latin fajtajelölő elemek jelentései használhatók fogódzóként. Ennek ellenére a földrajzi köznevek szemantikai leírása több szempontból problematikus lehet, főként a területileg elkülönülő jelentések, illetve poliszém vagy szinonim viszonyok miatt.

A kötet negyedik nagyobb fejezete a középkori oklevélírói gyakorlat legkülönbözőbb eseteit tárja elénk annak érdekében, hogy közelebb jussunk a latin szövegekben megjelenő földrajzi köznevek valódi státuszának eldöntéséhez. Számos példája óvatosságra intheti a legrégebbi névanyag és földrajzi köznévi anyag feldolgozóit: véleménye szerint sok esetben a földrajzi köznevek szerepeltetése inkább az oklevélíró ad hoc döntésének, nem pedig valós névhasználat tükröződésének minősíthető.

A kötet egy tanulságos esettanulmánnyal zárul: a szerző a halászhelyeket jelentő földrajzi köznevek körében végez mélyfűrást, és a *vejsze*, *tanya*, *szégye* ~ *cége* szótörténetének, elterjedtségének és főként jelentésváltozásainak bemutatásával példázza azt, hogy hogyan válik egy elsődlegesen nem 'hely' jelentésű szócsoport földrajzi köznévvé. Elemzésében, különösen a jelentések meghatározásában sikerrel használja föl a korábbi néprajzi eredményeket; örömteli, hogy a speciális halfogó eszközök letűnt világát (a néprajzi irodalomból kölcsönzött) képek segítségével képzelheti el, értheti meg az olvasó. A szavak kiválasztása azért is találó, mert földrajzi elterjedésük erőteljesen elkülönül, és roppant plasztikusan tárul elénk a közölt térképeken. A kötetet gazdag irodalomjegyzék, név- és szóalakmutató, valamint angol nyelvű összefoglaló zárja.

3. BÁBA BARBARA munkája jól kiérlelt, tanulságos és hasznos helynévtani, helynévelméleti írás. Hatása remélhetőleg érezhető lesz a jövőben publikált névelmező dolgozatok, illetve a helynévgyűjtéssel, közléssel foglalkozó kötetek szövegeiben, földrajzi köznevekkel kapcsolatos állásfoglalásaiban is.

BÁRTH M. JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3389-7558>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

RÁCZ ANITA, Etnonimák a régi magyar településnevekben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 37. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

196 lap

1. Az ómagyar kori településnevek tematikus feldolgozása fontos adatokkal szolgálhat mind a nyelv-, mind a történettudomány számára. E nevekben belül is kiemelkedő csoportot alkotnak a népnévből keletkezett településnevek, ezekből ugyanis a honfoglalás utáni, Kárpát-medencei történelmi kapcsolatokra tudunk következtetni. RÁCZ ANITA alább ismertető könyvében együttesen alkalmazza az említett két tudomány módszereit és eredményeit: a népnevekből keletkezett ómagyar kori településnevek nyelvi felépítését mutatja be 915 település 1321 névalakjának 7600 névadatán keresztül. A munkája során olyan népnevekkel foglalkozik, amelyek a vizsgált korszakban a magyar nyelvemlékekből kinyerhető adatok szerint is népek megnevezései voltak, kizárva például a *vendég*, *bercel* és *varsány* neveket, valamint azokat is, amelyek nem szerepelnek helynevekben.